

Жаклина Дувњак Радић

ИНТЕРКУЛТУРАЛНОСТ И ИНТЕРЛИТЕРАРНОСТ У ХРВАТСКО- -СРПСКОМ КЊИЖЕВНОМ ПОЉУ

(Ива Тешић: *Сличности, разлике, искључивости. Хрватско-српске међукњижевне релације*, Meandarmedia, Загреб, 2024)

Српско-хрватске књижевне везе имају дугу историју и свој континуитет још од краја 19. века. Овом значајном пољу компаративног проучавања две националне књижевности, књига Иве Тешић *Сличности, разлике, искључивости. Хрватско-српске међукњижевне релације* придодаје неке важне упоредне књижевноисторијске и књижевнотеоријске теме које надилазе и превазилазе једностраност националног присвајања писаца. Јер чињеница је да се ово питање често политизује и на том склиском терену многа имена буду запрљана агресивним ставовима и искључивошћу – нарочито у размеравању „ко где и колико припада”. Ова књига је свакако изнад таквих полемика и дискусија, јер је ауторкино полазиште пре свега обележено ставом да је мултикул-

туралност темељна карактеристика књижевности, без обзира на то којој националној култури она припада.

Девет студија Иве Тешић, првобитно објављиваних у српској и хрватској књижевној периодици у претходних десетак година, а затим окупљених у овој књизи, показују да је истраживање српско-хрватских и хрватско-српских књижевних веза на примеру писаца који су у свом стваралаштву били везани и за српску и за хрватску културу драгоцено књижевноисторијско путовање у заједничку књижевну и културну баштину. То заједништво, наравно, није увек значило исте погледе и није подразумевало само сличности. Ауторка се бави неким од многоструко испреплетених, некад и оштро сучељених, литерарних имена српске и хрватске књижевности, које су током 20. века биле у интензивном дијалогу. Највише студија, чак три, посвећено је Владану Десници, писцу који најупечатљивије репрезентује ту заједничку баштину, не само својим личним одређењем да припада и српској и хрватској књижевности, већ и својим делима. Две студије се баве рецепцијом и ауторрецепцијом Тина Ујевића и две прозом Јосипа Кулунџића, једна је посвећена Антуну Густаву Матошу, тј. његовом односу према Скерлићу, и једна Милошу Црњанском.

Текстови су поређани хронолошки, у складу са историјским појављивањем поменутих писаца на књижевној сцени, па се тако на самом почетку књиге читаоци уводе у комплексне српско-хрватске и хрватско-српске књижевне релације на

примеру једног сукоба, заправо неоствареног дијалога два великана, Антуна Густава Матоша и Јована Скерлића. У студији „Ах, да нисам Матош, хтио бих бити др. Скерлић!” Матош vs. Скерлић” ауторка анализира Матошеве упорне, полемичке прозивке београдског официјелног свеопштег културног и књижевног морализаторског „команданта”, који је остао имун на бројне песникове провокације у штампи. Доследна тишина са Скерлићеве стране најбоља је слика тог унапред осуђеног на пропаст разговора глувих, једног ларпурлартистичког песника којем су уметност и служење лепоти били основа живота, и једног утилитаристичког идеолога „здраве, социјално ангазоване књижевности” по којем је сврха уметности да служи добру. Наравно, иза ове непомирљивости две крајности, две дијаметрално различите концепције уметничке и књижевне суштине, крију се и други узроци сукоба, много практичније природе, које ауторка такође наводи – Матошева оптужба Скерлића за плагијаторство, Скерлићево одбијање Матошевог текста у *Лешојису Мајице српске*, Матошеви егзистенцијални проблеми услед системске игноранције...

Након књижевноисторијског рада о Матошу, следи рад о још једном хрватском писцу који је имао своју „београдску фазу” – Августину Тину Ујевићу. Студија о „Аутобиографским списима” Тина Ујевића изведена је систематским ишчитавањем његових поетичких постулата и ставова о односу уметности и живота (уметника). О песниковом доследном опирању аутобиографији као књиговодственом пописивању живота који нема везе са уметниковим недокучивим бићем, Ива Тешић пише користећи се савременим филозофским и књижевнотеоријским концептима и тумачењима аутобиографског жанра и (ауто)фикције. Ујевићев проблем јаства и (не)писање о себи из корпуса текстова који су означени као аутобиографски ауторка дочитава идејама Ролана Барта, Мориса Бланшоа, Пола де Мана, Мишела Фукоа, Филипа Лежена, Жана Старобинског... Следећи рад представља књижевноисторијску и критичку противтежу аутопоетичкој линији тумачења великог песника модернизма. У тексту „Винаверов Ујевић” ауторка нас води кроз портрет песника, „краља боема”, из визуре његовог млађег савременика, припадника генерације авангардних српских писаца, Станислава Винавера. Винавер се увек дивио Ујевићу, упркос свим полемикама, неспоразумима и генерацијским неслагањима, увиђајући велики значај и домете његове песничке и преводилачке делатности, чак и онда када га је пародирао. Како ауторка закључује, његов однос према Ујевићу је заправо производ бергсоновски интуитивне, дубље симпатије за човека у целини, како за „нашега највећег виртуоза у стиху”, тако и за оног другог, неподобног Ујевића, бoемског отпадника.

Две студије су посвећене свестраном Јосипу Кулунџићу (драмски писац, теоретичар драме, драмски, балетски и оперски редитељ, приповедач и есејиста и позоришни педагог и критичар), који је био везан најпре за хрватску културну средину, а потом 1928. године напустио Хрватску и почео да пише на српском језику. Ива Тешић ишчитава његову прозу, која је остала потпуно у сенци његовог драмског стваралаштва. У тексту „Револуционарни и утопијски елементи у причама о смрти Јосипа Кулунџића” ауторка анализира његову употребу једног универзалног мотива, који је у свеукупној хуманистици питање свих питања, којим се запоочиње и завршава и филозофија и уметност. На темељу овог питања и Кулунџићеве

литерарне обраде мотива смрти, Ива Тешић развија мрежу асоцијација и подсећа нас на различите идејне концепте човековог односа према смрти, од филозофских наратива о смрти Шопенхауера, Хегела, Бодријара, Бланшоа и Јанкелевича, до литерарних паралела у ставовима Монтења, Иве Андрића и Карола Чапека.

У другом тексту „Обриси суматраизма у мистичној новели *Лунар* Јосипа Кулунџића” ауторка посматра лајтмотив мистицизма у поменутој новели у контексту авангардних покрета након Великог рата, пре свега експресионизма и суматраизма (*Лунар* је имао ту срећу или несрећу да буде објављен 1921. у чувеној едицији „Албатрос”, заједно са Винаверовим *Громобраном* свемира, затим *Бурлеском* Јосипа Перуна боја прома Растка Петровића и *Дневником о Чарнојевићу* Милоша Црњанског, али за разлику од наведених дела, није привукао пажњу). Компаративним читањем Кулунџићевог романијерског првенца и *Дневника о Чарнојевићу* Милоша Црњанског, Ива Тешић повлачи паралелу између суматраизма Црњанског и Кулунџићевог мистицизма, идеалистичког витализма код Црњанског и Кулунџићеве утопистичке вере у стварање Новог човека, те налази потврду њихове поетичке сродности „Чежње за јединством свега, што живи и осећа”.

Црњанским се бави и следећа студија, али примарно, јер су овога пута предмет ауторкине анализе његове мало познате путописне репортаже са хрватског приморја које је објављивао у дневним новинама. Потписница ових редова врло добро зна колико су ови текстови занемарени, остављени на маргини књижевног проучавања његовог стваралаштва, јер се и сама бавила естетиком путописних репортажа у српској међуратној књижевности. Осим детаљне анализе пишчеве стилизоване, лирске поетике путописно-репортажног писања о местима и плажама дуж Јадрана, Ива Тешић даје увид и у социјалну ангажованост Црњанског у овим текстовима и један интеркултурални контекст у његовом промовисању хрватског приморја и откривању сродности ових крајева са разним европским и светским дестинацијама.

И на крају, најобимнији сегмент посвећен Владану Десници представља стожер ове књиге, не само због тога што заузима више од трећине од укупног броја страница, већ и зато што је Десница парадигма српско-хрватског, односно хрватско-српског интеркултурализма, односно, у ондашњој терминологији, конструкта званог „југословенски писац”. Писац пореклом из Далмације, потомак славног ускока Стојана Јанковића, истицао је своју двојну припадност и себе је сматрао југословенским писцем, не желећи да се определи искључиво ни за хрватску ни за српску књижевност, те је, како закључује Мирко Демић, увек био *недовољно наш, али ни јошјуно њихов*. Његов први роман *Зимско лејвовање* сурово је дочекан негативном критиком одмах по објављивању 1950. у Загребу, због јаке идеологизираниости јавног дискурса након рата. Ауторка анализира покушаје Десничине дисквалификације, критику упућену на рачун његовог приказивања стварности живота у Задру „без трунке револуционарности”, и с друге стране указује на критичко превредновање које је с новом рецепцијом београдског издања *Зимског лејвовања*, седам година касније, изнело на видело уметничку и интелектуалну надмоћност овог писца. Том приликом констатује минималне модификације и измене у ћириличној верзији мало проширеног романа. На овај рад се надовезују још два текста,

у којима су у фокусу Десничина писма упућена Вељку Петровићу и кореспонденција њега и његове породице са Драганом М. Јеремићем. Из ових текстова се јасно виде размере изопштености Владана Деснице, писца који није пристајао на етикетање, искључивост и национализовање уметности и књижевности, који је и у хрватској и у српској књижевности био маргинализован управо због доминантне „или-или” филозофије у национализованој литерарној регистрацији писаца.

Компаративистичке студије Иве Тешић сабране у овој књизи сведоче о динамичним књижевним и културним везама између српске и хрватске средине. Књижевноисторијски и књижевнокритички значајна имена ове две националне књижевности и изабране теме у вези с њиховим стваралаштвом у фрагментима осветљавају историјски контекст читавог једног века и његове мене, почевши од хрватских писаца Матоша и Ујевића, који су у једној фази свог стваралаштва имали велики утицај на књижевни живот у Београду, и генерације српских песника, преко Црњанског и Јосипа Кулунџића, чије су слојевите српско-хрватске стваралачке везе употпуњене и поетичко-идејном блискошћу, све до Владана Деснице, који амблематски спаја обе књижевности, инсистирајући да припада југословенској књижевности, те сматрајући себе и хрватским и српским писцем, по цену изопштавања из обе литературе. На тај начин повучене су неке од књижевних координата које спајају српску и хрватску књижевност, два историјски, језички и културолошки веома блиска књижевна система, чији су се оквири тумачења у неколико претходних деценија знатно променили, заједно са идеолошким, друштвенополитичким и културним приликама на овим просторима, али те везе су свакако дуго биле присутне, те се не смеју ни занемарити ни инструментализовати. Преиспитујући нека занимљива чворишта те заједничке баштине, књига Иве Тешић нас подсећа како се српско-хрватске и хрватско-српске међукњижевне релације могу пажљиво и одговорно ишчитавати.